

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 112, Ocak 2021, s. 107-121

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.48360>

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date

2.11.2020

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date

29.01.2021

Dr. Öğr. Üyesi Görkem BİRİNCİ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kamu Yönetimi
gorkem@nevsehir.edu.tr

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ'NİN TASLAK YAZIMLAMA SÜRECİ VE TÜRKİYE

Öz

10 Aralık 1948 yılında ilan edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanlık tarihinin en önemli belgelerinden biridir. Öte yandan oldukça yakın bir tarihte yazılmış olmasına rağmen böylesi önemli bir belgenin nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığı, ilanından sonraki onlarca yıl boyunca akademik ilginin çok uzağında kalmıştır. Ancak özellikle son yirmi yılda Batılı akademik çevrelerde Bildirge'nin taslak sürecine giderek artan bir ilgi söz konusudur ve bu alandaki literatür hızla genişlemiştir. Yaklaşık iki yıl (1947-1948) süren ve oldukça karmaşık bir bürokratik işleyişe sahip olan bu süreçte BM üyesi her devlet Bildirge'ye çeşitli derecelerde katkı sağlama olanağına sahip olmuştur. Türkiye de BM'nin kurucu üyelerinden biri olarak bu sürecin bir parçasıdır. Dolayısıyla, Türkiye de Bildirge'nin şekillenmesinde söz sahibi olma şansına sahipti. Bu çalışmada, Türkiye'nin Evrensel Bildirge'nin taslak yazımında nasıl bir rol oynadığı ve Bildirge'ye herhangi bir katkı sağlayıp sağlamadığı araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Evrensel Bildirge, Taslak Yazımlama Süreci, Türkiye

DRAFTING OF THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS AND TURKEY

Abstract

The United Nations Universal Declaration of Human Rights that was declared on 10 December 1948 is one of the most significant documents in the history of humanity. On the other hand, although it was written in a very recent time, for decades after its declaration, academic interest has been distant towards how and under which conditions such a significant document emerged. Nevertheless, especially in the last two decades there has been an increasingly higher interest in Western academic spheres on the drafting process of the Declaration, and the literature in this field has expanded rapidly. In this process that took approximately two years (1946-1948) and had a highly complicated bureaucratic courses, all member states of the UN had the opportunity to contribute to the Declaration to varying extents. As one of the founding members of the UN, Turkey is also a part of this process. Therefore, Turkey also had the chance to have a say in shaping the Declaration. This study investigated what kind of a role Turkey played in drafting of the Universal Declaration and whether or not it provided any contribution to the Declaration.

Keywords: Universal Declaration, Drafting Process, Turkey

Giriş

San Francisco Konferansı ile kabul edilen BM Şartı'nın 68. maddesinde, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (EKOSOK) “ekonomik ve sosyal konularda ve insan haklarının ilerletilmesi için komisyonlar ile görevlerini yerine getirmesine yarayacak başka komisyonlar kurabileceği” hükme bağlanmıştır. (BM Şartı, 2020) Söz konusu maddeyle yetkilendirilen EKOSOK, 1946 yılının Şubat ayında yapılan ilk oturumunda insan haklarının ilerletilmesi için bir komisyon kurulması kararı almıştır. EKOSOK'un ilgili kararı doğrultusunda İnsan Hakları Komisyonu'nun kuruluşuna dair tavsiyelerde bulunmak üzere dokuz üyeden oluşan geçici bir komite olan Hazırlık Komitesi (Nuclear/Preparatory Committee) oluşturulur. Komite başkanı olarak ABD Başkanı F. D. Roosevelt'in eşi, eski *first lady* Eleanor Roosevelt seçilir. (UN Doc. E/27.)¹ İnsan Hakları Komisyonu'nun yapısı, görev tanımı, üye sayısı ve üyelerinin statüsüne ilişkin Konsey'e tavsiyelerde bulunmak üzere oluşturulan Hazırlık Komitesi, 1946 yılının Nisan ve Mayıs aylarında ilk toplantısı için New York'ta biraraya gelir. (Schabas, 2013:lxix) Komite, İnsan Hakları Komisyonu'nun 18 üyeden oluşması ve sürecin evrenselliğini artırmak için Komisyon'un coğrafi dağılımdaki eşitliğe uygun bir tarzda oluşturulması önerisini Konsey'e iletir. Hazırlık Komitesi'nin aldığı tavsiye kararlarından en önemlisi, şüphesiz, daimi İnsan Hakları Komisyonu'nun ilk projesinin bir uluslararası insan hakları belgesi (*bill*) yazılması yönündeki kararı olur. (UN Doc. E/38/Rev.1)

¹ Bu makalede atf yapılan ve “UN Doc.” ile başlayan BM kaynakları William A. Schabas tarafından derlenen Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires adlı kitaptan alıntılanmıştır.

İnsan Hakları Komisyonu'nun kuruluşunun Konsey tarafından onaylanmasıyla birlikte², Komisyon'un ilk toplantısını gerçekleştirdiği 1947 yılının Ocak ayından 1948 yılının Aralık ayına kadar iki yıl sürmesi öngörülen süreç de başlamış olur. Taslak süreci, tarihteki benzer belgelerle kıyaslandığında aslında oldukça geniş bir zaman dilimini kapsar. M. A. Glendon “bu süreçte dört siyasal mayın tarlasından geçilmek zorunda olduğunu” dile getirir. Bunlar sırasıyla “(1) İnsan Hakları Komisyonu'ndaki taslak süreci; (2) Taslağın Komisyon'un üst organı olan EKOSOK tarafından kabul edilmesi; (3) Taslağın BM Üçüncü Komitesi tarafından onaylanması ve son olarak (4) BM Genel Kurulu'ndaki nihai oylama.” (Glendon, 2011:204) J. Morsink ise, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting & Intent* adlı kitabında süreci başlıca yedi aşamada değerlendirir. Bu aşamalardan ilki, 1947 yılının Ocak ve Şubat aylarında New York'ta toplanan İnsan Hakları Komisyonu'nun Birinci Oturumu'dur. Komisyon'un bu ilk toplantısında yazılması öngörülen insan hakları belgesinin ön taslağının hâlihazırda konuyla ilgili oldukça kapsamlı bir materyal toplamış olan Sekreteryaya'nın desteğiyle İnsan Hakları Komisyonu Başkanı (E. Roosevelt), Başkan Yardımcısı (Peng Chun Chang) ve bir raportörden (Charles Malik) oluşan ve Komisyon'un her üyesine ve uzmanlara da danışma yetkisine sahip bir çalışma grubu tarafından hazırlanmasında karar kılınır. (UN Doc. EC/N.4/SR.12) Ardından Roosevelt, Chang ve Malik'ten oluşan bu üçlü çalışma grubu, “Ocak ayının sonlarındaki gayri resmi bir buluşmada BM İnsan Hakları Dairesi Sekreteryası Müdürlüğü'ne yeni atanan Kanadalı uluslararası hukuk profesörü John P. Humphrey'den bir ön taslak hazırlamasını ister.” (Johnson, 1998:24; Hobbins, 1998:330) Humphrey Taslağı olarak da adlandırılan bu taslak, Taslak Komitesi'nin Haziran ayındaki ilk oturumunda resmi olarak “Sekreteryaya Taslağı” olarak adlandırılır. (UN Doc. E/CN.4/AC.1/3) Humphrey, taslağını daha önce Sekreteryaya'dan talep edilen belgeleri temel alarak hazırlar. Ancak “bunlardan hangilerini kullanacağı veyahut değişiklikler ya da eklemeler yapıp yapmama konusundaki karar kendisine aittir.” (Humphrey, 1984:415)

1947 yılının Mart ve Nisan aylarında EKOSOK'un Dördüncü Oturumu toplanır. Konsey, bu toplantılarda taslak yazımının üçlü çalışma grubuna ilaveten beş üye devletin temsilcilerinden oluşan bir Taslak Komitesi tarafından üstlenilmesine karar verir. Taslak Komitesi şu devletlerin temsilcilerinden oluşturulur: ABD (Eleanor Roosevelt, Başkan), Çin (Peng Chun Chang, Başkan Yardımcısı), Lübnan (Charles Malik, Raportör), Fransa (René Cassin), Avustralya (William R. Hodgson), Birleşik Krallık (Lord Dukeston/Geoffrey Wilson), SSCB (Alexandre Bogomolov/Alexei P. Pavlov) ve Şili (Hernan Santa Cruz). (UN Doc. E/383) EKOSOK, Dördüncü Oturumu'nda ayrıca Sekreteryaya'dan İnsan Hakları Komisyonu'na sunulmak üzere bir taslak uluslararası haklar belgesi hazırlamasını ve bu taslağın, değerlendirmelerini almak üzere BM üyesi devletlere gönderilmesini ve eğer gerekli görülürse taslağın bu değerlendirmeler temelinde Taslak Komitesi tarafından yeniden gözden geçirilmesini karara bağlar. (UN Doc. E/383)

Taslak yazım sürecinin ikinci aşaması olan ve Humphrey Taslağı'nın (Sekreteryaya Taslağı) ele alındığı Taslak Komitesi'nin Birinci Oturumu 1947 yılının Haziran ayında gene New York'ta yapılır. Sekreteryaya taslağının değerlendirmeye alındığı Komite'nin bu ilk oturumunda “Avustralya delegesi William Hodgson, Sekreteryaya Taslağı'nı bir bütünlük arz etmediği için eleştirir ve bu eleştiri başta SSCB delegasyonu olmak üzere Komisyonun diğer

² Komisyon'un üyeleri –beşi Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olmak üzere- şu devletlerin temsilcilerinden oluşur: ABD, Fransa, İngiltere, Çin, SSCB, Beyaz Rusya, Ukrayna, Yugoslavya, Avustralya, Belçika, Hindistan, Filipin Cumhuriyeti, İran, Lübnan, Mısır, Panama, Uruguay ve Şili.

bazı üyeleri tarafından da desteklenir.” (Glendon., 2001:58) Bu nedenle Taslak Komitesi, “Fransa (René Cassin), Lübnan (Charles Malik), Birleşik Krallık (Geoffrey Wilson) ve ABD (Eleanor Roosevelt) temsilcilerinden oluşan bir geçici çalışma grubu oluşturulmasına karar verir.” (Humphrey, 1984:418) Dört kişiden oluşan bu çalışma grubunun görevi, “Sekretarya Taslağı’ndaki maddeleri mantıksal bir düzene sokmak, Taslak Komitesi’nde dile getirilen öneriler doğrultusunda taslağı gözden geçirmek ve hangi maddelerin bildirmede hangilerinin sözleşmede yer alması gerektiği konusunda önerilerde bulunmak olarak belirlenir.” (UN Doc. E/CN.4/AC.1/SR.6) Çalışma grubu, “bu dört kişi arasındaki tek hukukçu olan Fransa delegesi René Cassin’i Sekretarya taslağını yeniden gözden geçirerek yeni bir taslak hazırlaması için görevlendirir.” (Normand & Zaidi, 2008:178) Cassin’in “kısaltarak ve yeniden düzenleyerek hukuki bir yapı kazandırdığı” (Waltz, 2002:441) ve “Cassin Taslağı” olarak adlandırılan bu ikinci taslak metin bir Önsöz, Genel İlkeler ve yedi Kısım’da toplam 44 maddeden oluşur. (UN Doc. E/CN.4/AC.1/W.2/Rev.1.)

Taslak Komitesi’nin hazırladığı memorandumunu ele almak üzere İnsan Hakları Komisyonu’nun İkinci Oturumu 1947 yılının Aralık ayında Cenevre’de toplanır ve bu oturumun sonunda “Cenevre Taslağı” ortaya çıkar. (UN Doc. E/CN.4/21) Bu üçüncü aşamada delegeler arasındaki başlıca tartışma, taslak yazımına başlanan uluslararası insan hakları belgesinin (*bill*) hangi formda olacağına ilişkindir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu belgenin bağlayıcı olmayan bir amaçlar ve ilkeler bildirgesi mi (*declaration, manifesto*) yoksa uluslararası ve ulusal düzeyde yaptırım gücüne sahip çok taraflı bir sözleşme (*treaty, convention*) tarzında mı olacağı ve buna bağlı olarak herhangi bir yaptırım mekanizmasına sahip olup olmayacağıdır.

İnsan Hakları Komisyonu’nun İkinci Oturumu (Aralık 1947) ile Taslak Komitesi’nin İkinci Oturumu (Mayıs 1948) arasında taslak uluslararası insan hakları belgesi, EKOSOK’un yukarıda değinilen kararına istinaden BM üyesi devletlere değerlendirmelerini almak üzere gönderilir. İnsan Hakları Komisyonu’nun raportörü Malik o dönemdeki bir konferansta yaptığı konuşmada EKOSOK’un bu kararının gerekçesini şöyle açıklar: (Malik, 2000:88)

BM Şartı küçük ve büyük tüm devletler arasında egemen eşitlik ilkesini yüceltir ve yukarıdan bir haklar bildirgesi dayatılmasını kesinlikle imkânsız kılar. Çünkü şu an mevcut olduğu şekliyle uluslararası toplumda bir “yukarı” ya da “aşağı” yoktur. (...) Bu yüzden bir iç hukuk formuyla onlara nüfuz etmenin tek yöntemi rıza ve iknadır. Bireyler arasında olduğu gibi uluslar arasında da demokratik ikna yöntemi bitmek bilmez müzakere, akıl yürütme ve sabırdır.

Ancak söz konusu dönemde 57 BM üyesi devletin sadece 15’i geri bildirimde bulunur.³ (UN Doc. E/CN.4/85) Bunlardan Pakistan ve Kanada’nın değerlendirmeleri anlamlı değerlendirmeler olmaktan uzaktır. Kalan on üç devletin altısı da zaten İnsan Hakları Komisyonu üyesidir ve taslak sürecinin aktif katılımcılarıdır. (UN Doc. E/CNA/85/Rev.1 E/CNA/82/Add.1-5, 7-12) Samnøy’a göre, “bu kadar az sayıda hükümetin geri bildirimde bulunmasının nedeni sürenin kısıtlı olmasıyla ilgili olabilir. Ayrıca bu ülkelerin çoğu değerlendirmelerini taslak bildirme BM Genel Kurulu’na gelene kadar ertelemiş de olabilirler.” (Samnøy, 1993:51)

Taslak Komitesi’nin, 1948 yılının Mayıs ayında İkinci Oturumu için New York’da biraraya geldiği toplantılar sürecin dördüncü aşamasını oluşturur. Taslak bildirme, İnsan Hakları Komisyonu’nun önceki iki oturumunun ardından artık bir yıl önceki ilk haliyle kıyaslandığında

³ Değerlendirmelerini sunan devletler şunlardır: Pakistan, Kanada, Hollanda, Avustralya, ABD, Meksika, Brezilya, İngiltere, Güney Afrika, Mısır, Norveç, Hindistan, Fransa, İsveç ve Yeni Zelanda.

kayda değer bir oranda değişmiştir. “Taslak Komitesi bu oturumunda mesaisinin çoğunu sadece geleneksel sivil ve siyasal hakları içeren taslak İnsan Hakları Sözleşmesi’ne ayırır” (Malik, 2000:103) ve taslak bildirgenin yalnızca bazı kısımları değerlendirilip kimi değişiklik yapılır.

Sürecin beşinci aşaması, 24 Mayıs – 18 Haziran 1948 tarihleri arasında yani, Taslak Komitesi’nin İkinci Oturumu’ndan hemen sonra New York’ta toplanan İnsan Hakları Komisyonu’nun Üçüncü Oturumu’dur. Komisyon’un bu oturumunda Taslak Komitesi’nden gelen rapor değerlendirilir. Söz konusu rapor, Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi ile Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi’nin gözden geçirilmiş güncel taslaklarını içerir. Taslak Komitesi, son toplantısında sözleşme konusuna odaklandığından, Komisyon bu oturumunda önceliği Taslak Bildirge’ye verir.

30 Eylül 1948 tarihinde başlayıp 7 Aralık 1948’e kadar devam eden ve BM üyesi 58 devletin birer temsilcisinden oluşan BM Genel Kurulu Üçüncü Komitesi (Sosyal, İnsani ve Kültürel İşler Komitesi) toplantıları Bildirge’nin Genel Kurul’daki nihai oylamasından önceki son aşamasıdır. Üçüncü Komite toplantıları bu defa Paris’te Palais de Chaillot’da yapılır. Üçüncü Komite toplantıları on sekiz üyeli İnsan Hakları Komisyonu’nda temsil edilmeyen, bu nedenle de Bildirge’nin şekillenmesine katkı sağlayamamış BM üyesi devletlerin tamamının taslak bildiri hakkında değerlendirmelerini sunmaları için önemli bir fırsat sunar. Gerçekten de Üçüncü Komite toplantıları, Evrensel Bildirge’nin 30 maddesinin her birinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirildiği ve BM üyesi tüm devletlerin delegasyonlarının katılımıyla müzakere edilerek son şeklinin verildiği bir aşama olmuştur. Yoğun müzakerelerin ardından Bildirge, 7 Aralık’ta Üçüncü Komite’de bütün olarak oylanır. Karşı oyun olmadığı bu oylamada 29 lehte ve 7 çekimser oy kullanılır. Suudi Arabistan ve Güney Afrika’nın katılmadığı oylamada Kanada ile birlikte altı sosyalist blok ülkesi; SSCB, Beyaz Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya çekimser oy kullanır. (UN Doc. A/C.3/SR.178) Sürecin son aşaması, 9-10 Aralık 1948 tarihindeki Üçüncü Genel Kurul’un Genel Oturumu’dur. 10 Aralık tarihinde gece yarısından hemen önce yapılan ve Honduras ile Yemen’in katılmadığı nihai oylamada Bildirge, 48 lehte ve 8 çekimser oyla kabul edilir.⁴

Evrensel Bildirge’nin Taslak Yazımlama Sürecinde Türkiye

Birleşmiş Milletler’in 51 kurucu üyesi arasında yer alan Türkiye, insan haklarını korumayı ve geliştirmeyi örgütün temel amaçlarından biri olarak nitelendiren BM Şartı’nı 15 Ağustos 1945 tarihinde onaylar. “BM Şartı’nın onaylanmasına ilişkin TBMM görüşmelerinde Dışişleri Komisyonu adına söz alan Ağrı Milletvekili Rıfki Refik Pasin yaptığı konuşmada şunları söyler: “Elimizdeki vesika birçok bakımdan Milletler Cemiyeti Misakı’na nazaran önemli ilerlemeler kaydetmektedir. Bilhassa insan haklarının en geniş ölçüde tanınması, sosyal ve ekonomik sahalarda milletlerin birbirlerine yardımları gibi hususlarda yeni antlaşmanın ihtiva ettiği hükümler takdirle karşılanmaya değerdir.” Eskişehir Milletvekili Y. Abadan da, BM Şartı’nın üç esasta toplanabilecek amaç ve ilkelerinden birinin “İnsan haklarını ve ana hürriyetleri liberal ve sosyal esaslara dayanan demokratik bir hayat çerçevesi içinde her alanda

⁴ Lehte oylar: Afganistan, Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Burma, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Etiyopya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, İzlanda, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Siyam (Tayland), İsveç, Suriye, Türkiye, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuela.

Çekimser oylar: Beyaz Rusya SSC, Ukrayna SSC, SSCB, Çekoslovakya, Polonya, Yugoslavya, Suudi Arabistan, Güney Afrika Birliği.

milletlerarası sürekli işbirliği” olduğunu ifade eder. İzmir Milletvekili C. Birsal de, “dünyada kalıcı bir barış ve güvenliğin kurulması açısından insanların ana haklarına saygının gerekliliğine vurgu yapar.” (Akt. Aybay, 2016:78-79)

“BM üyeliğinin Türkiye’de insan haklarına dair özel bir ilginin uyanmasına kaynaklık ettiği ve bu ilginin hem sivil toplum hem de akademi alanında yeni bir çağı imlediği iddia edilebilir.” (Değer, 2018:26) 1946 yılında yani, Evrensel Bildirge’nin yazımını üstlenecek olan BM İnsan Hakları Komisyonu henüz kurulmadan önce Türkiye’de insan haklarıyla ilgili kimi girişimlerde bulunulur. Bu dönemde yapılan girişimlerin ilki Ali Fuat Başgil’in öncülük ettiği İnsan Hakları Müdafaa Cemiyeti’dir. “Başgil, 1946 yılı Eylül ayında başlattığı ‘hükümetten bağımsız’ girişimin amacını, her sınıftan ve meslekten tüm vatandaşların haklarının ve özgürlüklerinin, her çeşit meşru yoldan savunulması olarak açıklar.” (Aydın, 2017:86) Değer’in “İnsan Hakları Merkezi’ benzeri bir oluşum” olarak nitelendirdiği bu girişim “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde insan hakları alanında çalışmalar yürüten fakülte içinde bir birimdir.” (Değer, 2018:24) Ancak Başgil’in bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve söz konusu cemiyet yaşama geçme olanağı bulamamıştır. Başgil’in girişiminden kısa süre sonra insan hakları alanında iki kuruluş ortaya çıkar. Her ikisi de 1946 yılının Ekim ayında kurulan bu kuruluşlardan biri Ankara’daki “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Sağlama ve Koruma Türk Grubu”dur. Diğeri ise, İstanbul’da kurulan ve hükümet dışı bir kuruluş olan “İnsan Hakları Cemiyeti”dir.

Rona Aybay, “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Sağlama ve Koruma Türk Grubu”nun kurucuları arasında yer alan siyasetçi, bürokrat ve akademisyenlerden yola çıkarak bu kuruluşun “devlet destekli” bir oluşum olduğu kanaatindedir.⁵ (Aybay, 2016:70) Nitekim Başgil de, kendi başarısız girişiminin hemen ardından oluşturulan bu kuruluşun “resmi niteliğini eleştirmek için ‘kimi kime şikâyet edecekler’ diye sorar.” (Akt. Tınal, 2000:119) Aslında söz konusu Grup, EKOSOK’un 21 Haziran 1946 tarihindeki kararına istinaden oluşturulmuştur. (E/56/Rev.2) Konsey, bu kararında insan haklarıyla ilgili “Enformasyon Grupları”nın oluşturulmasını hükme bağlar. Buna göre BM üyesi her bir devlet kurulması öngörülen İnsan Hakları Komisyonu’nun çalışmalarına destek olması amacıyla enformasyon grupları ya da yerel insan hakları komiteleri oluşturmaya davet edilir. Dolayısıyla Türk Grubu, BM’nin Genel Sekreteri Trygve Lie’nin Konsey’in ilgili kararını BM üyesi devletlere bir mektupla iletmesi üzerine oluşturulur. “Türk Grubu” çıkardığı *İnsan Hakları Yıllığı*’nın Önsöz’ünde kuruluş sürecini şöyle açıklar: “Genel Sekreterin mektubu üzerine çalışmalar hızlandırılmış, bir Statü hazırlanmış ve Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu 16. X. 1946 tarihinde teşekkül etmiştir. Türk Grubu Yönetim Kurulu bu tarihten sonra birçok toplantılar yapmış, faaliyet sahasını tespit ederek bazı kararlar almıştır.”⁶ (Aybay, 2016:71-72) “Bu kararlardan biri, *İnsan Hakları* adlı bir dergi çıkarmaktı. İlk sayısı 1947 yılının Ocak ayında yayınlanan ve yayını 1951 yılı Mart’ına kadar sürdürülen bu dergide” Aybay’a göre, “Türk akademik yaşamında insan hakları alanının ilk nitelikli makaleleri

⁵ Grubun kurucuları arasında iktidar partisi milletvekili ve Dışişleri Komisyonu sözcüsü Nihat Erim, milletvekili ve Milletlerarası Parlamentolar Birliği Türk Grubu Başkanı Nazım Poroy, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri büyükelçi Feridun Cemal Erkin, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Fuat Carım, İstanbul Üniversitesi Rektörü Siddık Sami Onar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Zeki Mesut Alsan, aynı fakülteden öğretim üyesi Prof. Baha Kantar gibi isimler yer almıştı.

⁶ Aybay, Önsöz’de yer alan bu ifadeden yola çıkarak “Türk Grubu”nun bazı kurucularının BM Genel Sekreteri’nin mektubunun Dışişleri Bakanlığı’na ulaşmasından önce söz konusu gelişmelerden haberdar olduğunu ve hazırlık çalışmalarına önceden başladığını dile getirir.

yayınlanmıştır.” (Aybay, 2016:72) Türk Grubu'nun kuruluşundan yaklaşık bir buçuk yıl sonra EKOSOK'un 14 Mart 1947 tarihindeki toplantısında konuşan Türkiye temsilcisi Yazıcı, “İnsan Hakları Komisyonu Raporu'ndaki tüm tavsiyelerle tam mutabakat içinde olduğunu” ifade ettikten sonra Türkiye'de -muhtemelen yukarıda değinilen Türk Grubu'nu kastederek- “bir insan hakları grubunun oluşturulduğunu” da sözlerine ekler. (UN Doc. E/439)

Söz konusu enformasyon grupları ve yerel insan hakları komitelerinin durumu EKOSOK'un, 24 Mayıs 1948 tarihindeki toplantısında yeniden gündeme gelir. Fransa temsilcisi René Cassin, “Fransa'da insan haklarına ilişkin resmi bir enformasyon grubunun henüz oluşturulmadığını ancak İnsan Hakları Cemiyeti'nden temsilciler, profesörler, yazarlar, seçkin parlamenterler ve konu hakkında bilgi sahibi diğer kişilerden oluşan geçici bir grubun; İnsan Hakları Danışma Komitesi'nin oluşturulduğunu” dile getirir. Cassin, devamında “bu grupların hükümet destekli özel kuruluşlar olarak mı, yoksa resmi ya da yarı resmi kuruluşlar olarak mı kurulması gerektiğini öğrenmek istediğini” sözlerine ekler. (UN Doc. E/CN.4/SR.47) Cassin'in bu talebi, Türk Grubu'nun oluşturulmasının üzerinden iki yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen söz konusu yerel insan hakları gruplarının kuruluş yapısına ilişkin Konsey'de ya da İnsan Hakları Komisyonu'nunda net bir kararın alınmadığını gösterir. Cassin'e göre “hükümet destekli özel kuruluş şeklinde olması onlara daha fazla ifade özgürlüğü sağlayabilir. Yarı resmi kuruluş şeklinde oluşturulmaları ise, İnsan Hakları Komisyonu'ndan bilgi almalarını sağlayabileceği gibi çeşitli ülkelerin kamuoyu eğilimlerinin de Komisyon'a iletilmesine olanak sağlar.” Üye yapısına bakıldığında Türk Grubu'nun yukarıda da değinildiği gibi resmi yanının oldukça ağırlıklı olduğu söylenebilir.

İnsan haklarıyla ilgili bir diğer girişim hemen hemen aynı tarihte (17 Ekim 1946) kurulan İnsan Hakları Cemiyeti'dir. Derneğin kurucuları arasında farklı siyasal-ideolojik kesimlerden kişiler bulunur.⁷ Bu kişilerin ortak özelliği ise, mevcut siyasal iktidarın muhalifi olmalarıdır. Hükümet dışı (sivil) bir dernek olan “İnsan Hakları Cemiyeti'nin tüzüğünde cemiyetin amacı Birleşmiş Milletler örgütünün üyesi olan Türkiye'de bu örgütün tüzüğünde belirtilen dört hürriyetin ve insan hakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Türk vatandaşlarına tanınmış olan hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesine ve korunmasına çalışmak olarak belirlenir.” (Akt. Tinal, 2000:119) Ancak bu girişim de uzun soluklu olmaz ve Cemiyet siyasi baskılar nedeniyle birkaç hafta içinde dağılır.

*

Evrensel Bildirge'nin taslak yazımlama sürecinde BM üyesi her devlete az ya da çok katkı sağlama olanağı tanındığına yukarıda değinilmişti. Türkiye de, BM'nin üyelerinden biri olması nedeniyle diğer 50 üye devlet gibi Evrensel Bildirge'nin taslak yazım sürecinin bazı aşamalarında ve kimi organlarında yer alarak katkı sağlama olanağına sahip olur. Ancak Türkiye delegasyonunun bu olanakları etkin bir şekilde kullandığını ya da sürece aktif bir katılım gösterdiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Türkiye'nin, taslak sürecinin ana organı olan 18 üyeli İnsan Hakları Komisyonu'nda yer almamış olması bunun başlıca nedenlerinden biridir. Öte yandan bu iki organ dışında diğer üye devletler gibi Türkiye'nin de Bildirge'nin şekillenmesine katkı sağlama olanağına sahipti. Bunlardan biri Türkiye'nin de üyesi olduğu Ekonomik ve Sosyal Konsey'dir. Diğeri ise, Kadının Statüsü Komisyonu'dur. Öte yandan Türkiye Bildirge'ye katkı sağlayan diğer iki alt komisyonda; İfade ve Basın Özgürlüğü Alt

⁷ Cemiyetin kurucu üyeleri arasında Mareşal Fevzi Çakmak, (Dışişleri eski bakanı) Tevfik Rüştü Aras, (Eski büyükelçi) Hamdi Arpağ, (İçişleri eski bakanı) Cami Baykut, gazeteci Zekeriya Sertel gibi isimler yer almaktaydı.

Komisyonu ile Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonlarında temsil edilmez. BM organları dışında Türkiye, diğer BM üyesi devletlerle birlikte taslak sürecine ilişkin değerlendirmede bulunma fırsatına bir kere daha sahip olur. Daha önce de değinildiği gibi İnsan Hakları Komisyonu'nun İkinci Oturumu (Aralık 1947) ile Taslak Komitesi'nin İkinci Oturumu (Mayıs 1948) arasındaki dönemde uluslararası insan hakları beyanı taslağı, değerlendirmelerini almak üzere BM üyesi devletlere gönderilir. Ancak söz konusu dönemde 57 BM üyesi devletin sadece 15'i geri bildirimde bulunur. Türkiye de geri bildirimde bulunmayan bu ülkeler arasındadır. (UN Doc. E/CNA/85/Rev.1; E/CNA/82/Add.1-5 ve 7-12.) İnsan Hakları Komisyonu'nda ya da diğer organlarda temsil edilmeyen, bu nedenle de yazımlama sürecine aktif katılım göster(e)memiş BM üyesi devletlerin tümünün taslak bildiri hakkında değerlendirmelerini sunabilmeleri için tanınan fırsatlardan biri de 30 Eylül – 7 Aralık 1948 tarihleri arasında düzenlenen BM Genel Kurulu Üçüncü Komitesi toplantılarıdır. Bu toplantılar Türkiye'nin sürece görece olarak daha fazla katkı sağladığı toplantılar olmuştur.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, BM'nin ana organlarından biri olmasının yanında Bildirge'nin taslak yazım sürecinin başından itibaren önemli bir parçası konumundadır. Bunun temel nedeni İnsan Hakları Komisyonu'nun Genel Kural'a değil, Konsey'e tabi kılınmış olmasıdır. Dolayısıyla Genel Kurul, Üçüncü Komite toplantılarının gerçekleştirildiği 1948 yılının Ekim ayına kadar süreçte önemli bir rol oynamaz. İnsan Hakları Komisyonu, daha önce de ifade edildiği gibi Konsey'in 1946 yılının Şubat ayındaki ikinci oturumunda Hazırlık Komitesi'nin raporuna istinaden aldığı kararla kurulur. İnsan Hakları Komisyonu'nun çalışmaları ve hazırladıkları raporlar değerlendirilmek üzere Konsey'e sunulur. Konsey, İnsan Hakları Komisyonu'nun kuruluşundan taslak bildirgenin BM Genel Kurulu'na gönderilmesine kadar (her biri Komisyon toplantılarının ardından olmak üzere) üç oturum daha gerçekleştirmiş (4. 6. ve 7. oturumlar) ve aldığı kararlarla sürece etki etmiştir.

EKOSOK, üye devletler arasından BM Genel Kurulu tarafından seçilen 18 devletin temsilcisinden oluşur. Türkiye, Konsey'de 1946-1949 yılları arasında yani, Evrensel Bildirge'nin taslak sürecinin tamamı boyunca temsil edilmiştir. Ancak Konsey'in toplantı kayıtlarında Türkiye'nin izine pek rastlanmaz. Türk delegasyonunun değerlendirmede bulunduğu toplantılardan biri İnsan Hakları Komisyonu'nun ilk oturumunda hazırlanan raporun da ele alındığı Konsey'in 4. Oturumudur. (28 Şubat – 29 Mart 1947) Türkiye temsilcisi Yazıcı, bu oturumda söz alarak “İnsan Hakları Komisyonu'nun raporundaki tüm tavsiyelerle tam mutabakat içinde olduğunu ve bir insan hakları grubunun kurulduğunu” ifade eder. (UN Doc. E/439) Konsey'in Yedinci. ve Üçüncü Komite toplantılarından önceki son oturumunda Türkiye'yi temsilen bu defa Eren söz alır ve “İnsan Hakları Komisyonu'nun çalışmasına yönelik kendi ülkesindeki büyük ilgiden ve taslak bildirgeden memnuniyetinden” bahsederek konuşmasını şöyle sürdürür (UN Doc. E/SR.215):

Bildirge, Platon'un zamanından beri insanı yücelten tüm ilkeleri içermekte ve bu ilkelerin ilk defa uluslararası bir düzeye gelmesine sebep olmaktadır. İki dünya savaşının ardından tüm inanç ve diyarlardan insanların bütün insanlık için müşterek hakları tasarlayabildiğini düşünmek cesaret vericidir. Türk delegasyonu, tüm ilkeleri Türk anayasasının ruhuyla uygunluk içinde olan bildirgeyi genel olarak onaylamaktadır.

Eren, aynı konuşmasının devamında bu defa İnsan Hakları Komisyonu'nu uzun süre meşgul eden bir soruna, yani taslağı yazılan belgenin hangi tarzda olacağına ilişkin soruna değinir. Eren'in bu konuşması Türkiye'nin Konsey sürecinde Bildirge'nin şekillenmesine yapıcı bir katkı sunmaya çalıştığı ender değerlendirmelerden biridir:

İnsan Hakları Komisyonu'nun İkinci Oturumu boyunca betimleyici (declaratory) bir dil kullanma eğilimi vardı. Buradaki temel varsayım, Bildirge hukuki bağlayıcılığı gerekli kılmazken, Sözleşmenin bağlayıcı olacağı idi. Komisyon'un üçüncü oturumunda da genel olarak aynı çizgi -bazı tartışmalı ifade tarzlarına (phraseology) değinmeden- takip edildi. Bildirge'de ilan edilen mutlak haklarla bunların sözleşmede ifade edilen uygulanma koşulları arasındaki zıtlık bazı delegasyonlara bağdaşmaz görünmüştür. Türk delegasyonu bu konuda bir uzlaşmanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Sorunla baş etmenin iki yolu olabilir. Bunlardan biri, Bildirge ve Sözleşmenin tekabül eden maddeleri arasında daha fazla tutarlılığın amaçlanmasıdır. Ancak bu, Bildirge'nin dilini zayıflatabilir. Diğer ise, Bildirge'ye özel olarak Sözleşmeye atıf yapan bir madde eklemektir.

BM Genel Kurulu Üçüncü Komitesi toplantıları (30 Eylül – 7 Aralık 1948) yani, Bildirge'nin onaylanmasından önceki son aşaması Türkiye'nin taslak sürecinde en fazla katılım gösterdiği toplantılardır. Türkiye bu toplantılarda büyükelçi Adnan Kural tarafından temsil edilir. Kural, 4 Ekim 1948 tarihindeki konuşmasında “Türk delegasyonunun Komiteye sunulduğu şekliyle taslak insan hakları bildirgesini gönülden desteklediğini (...) ve bildirgenin dünya barışının korunmasına etkin olarak katkı sağlayacağını” vurgular. Ancak sonrasında Bildirge'nin “bazı kısımlarının geliştirilebileceğini” de sözlerine ekler. Bu kısımlardan biri ücretsiz eğitim ilkesinin kapsamıyla ilgilidir. Türk delegasyonu eğitim hakkının kapsamının genişletilmesiyle ilgili olarak aşağıda ayrıca ele alınan bir değişiklik önerisi sunar. Kural'ın konuşmasında üzerinde durduğu bir diğer konu özellikle Latin Amerika, Çin ve Hint delegasyonlarının kararlı bir tarzda savunduğu ve Bildirge'de sadece bireyin haklarına değil ama aynı zamanda ödevlerine de vurgu yapılması yönündeki taleplerdir. Kural Bildirge'de ödevlerin yer alıp almayacağı ya da ne oranda yer alacağı sorunuyla ilgili olarak şunları söyler: “Ödevlerin açıkça tanımlanmasının yararlı olacağı açıktır. Ancak hem çeşitli ülkeler hem de çeşitli hukuki ve toplumsal sistemler arasındaki mevcut görüş farklılıkları nedeniyle bireyin devlete yönelik ödevlerinin doğası ve kapsamıyla ilgili bir uzlaşmaya varılabilesinin uzak bir ihtimal olduğu düşünülmektedir.” Kural'a göre (Bildirge'de ödev konusunun geçtiği tek madde olan) “27. madde⁸ bu nedenle tatminkâr olduğu düşünülebilecek bir asgari müstereği oluşturmaktadır. Bireyin kendi toplumuna karşı ödevleri meselesi öncelikli bir konu değildir. Devletlerin mevzuatı hâlihazırda yurttaşlarının ödevlerini tanımlayan hükümler içermektedir. Bu ödevlerin, insan hakları bildirgesi tarafından konulan ilkelerden sapmadığı ölçüde adil olduğu düşünülebilir.” (UN Doc. A/C.3/SR.93)

Kural'ın Üçüncü Komite toplantılarındaki bir başka değerlendirmesi Sovyetler Birliği'nin yaptığı bir değişiklik önerisine ilişkindir. Komite'nin 12 Ekim'deki toplantısında Sovyetler Birliği, yaşama hakkını düzenleyen 3. madde ile ilgili olarak bir değişiklik önerisi sunar. Buna göre, “Herkes yaşama hakkına sahiptir. Devlet, suç girişimlerine karşı her bireyin korunmasını güvence altına almalıdır. Devlet ayrıca açlık ve tükenmişlik nedeniyle ölümleri önleyecek koşulları da güvence altına almalıdır. Barış zamanlarında idam cezası kaldırılmalıdır.” (UN Doc. A/C.3/265) Kural, Türk delegasyonunun Sovyetler Birliği'nin bu önerisinin ikinci ve üçüncü kısımlarına, esasında hemfikir olunmasına rağmen karşı oy kullandığını dile getirir. Bunun nedeni ise, “bu hükümlerin bir insan hakları bildirgesinden ziyade bir devletin ödevleri bildirgesinde yer almasının daha uygun olacağına inanılmasıdır.” Kural'ın Sovyetler Birliği'nin önerisinin idam cezasını barış zamanlarında yasaklanmasına ilişkin son kısmı ile ilgili değerlendirmesi ise, şöyledir: “Türk delegasyonu değişiklik önerisinin dördüncü kısmına karşı oy kullanmıştır. Çünkü bazı ülkelerin henüz kabul etmediği oldukça tartışmalı bir ilke olan idam

⁸ Ödevle ilişkin bu madde Üçüncü Komite toplantılarına sunulan taslakta 27. maddede ancak nihai metinde 29. maddede düzenlenmiştir.

cezasının yasaklanması hakkında karar vermenin Komite'nin [yetkisinde] olmadığı düşünülmektedir.” (UN Doc. A/C.3/SR.103)

Üçüncü Komite toplantılarında Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile aynı pozisyonu aldığı ender konulardan biri uyrukluğun düzenleyen 13. maddeye ilişkin değişiklik önerileridir. Maddenin nihai şeklinde yer alan “Herkesin bir uyrukluğa hakkı vardır” fıkrası Üçüncü Komite toplantılarından önceki taslak müzakerelerinde metinden çıkarılmıştır. Komite'deki tartışmalardan biri bu fıkranın söz konusu maddede yeniden yer alıp almamasına ilişkindir. Aynı maddeyle ilgili diğer tartışma konusu ise, nihai metinde ikinci fıkra olan “Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan yoksun bırakılamaz, kimsenin uyruğunu değiştirme hakkı yadsınamaz” hükmüdür. Özellikle de bu fıkradaki “keyfi olarak” (arbitrarily) terimi tartışma konusu olur. Morsink'e göre bu “terimin anlamıyla ilgili olarak Komite'de –ikisi uç, biri ortada olan– üç temel pozisyon vardır. Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin bulunduğu uç pozisyonlardakiler terimin ‘yasadışı olarak’ (illegally) anlamına geldiğini savunur. Diğeri ise, adalet ya da doğal hukuk ilkelerini ima eden Uruguay'ın önerisidir.” (Morsink, 1999:82) Türkiye temsilcisi Kural'a göre,

“Keyfi olarak” kelimesi çok muğlak ve çok geniştir; farklı ve öznel yorumlara yol açabilir. Ortak uluslararası kurallar açıkça tesis edilmediği sürece “keyfi olarak” kelimesi çok farklı bakış açılarından yorumlanabilir ve bu yorumlar çok farklı ve keyfi olma riskine sahiptir; kişinin uyrukluğunu talep ettiği devletin bunu reddetmesi durumunda olduğu gibi. “Keyfi olarak” kelimesiyle tam olarak neyin kastedildiğini tanımlamak neredeyse imkânsızdır. Bireyin sorunları yasa kapsamı dışında alınan kararlara konu olmamalıdır. Bu nedenle, “keyfi olarak” kelimesi yerine “yasadışı olarak” kelimesinin kullanılması yerinde olacaktır. SSCB değişiklik önerisi, eğer Yunan temsilcinin önerdiği gibi uyrukluğun değiştirme hakkını onaylayan bir hüküm eklenirse kabul edilebilirdir.

Kural, konuşmasının devamında Mısır'ın değişiklik önerisinin çifte vatandaşlığa kapı aralayabileceğini, Fransa'nın önerisinin ise, çok fazla soruna sebep olabileceğini savunur. Kural'a göre “eğer Türk önerisi kabul edilmezse, Uruguay'ın ‘haksız olarak’ (unjustly) şeklindeki önerisi ‘yasa dışı olarak’ kelimesinden daha belirsiz olmasına rağmen ve fakat her hâlükârda ‘keyfi olarak’ kelimesine tercih edilebilirdir.” (UN Doc. A/C.3/SR.123) Kural'ın sorusu üzerine Üçüncü Komite oturumlarına başkanlık yapan Malik, “İnsan Hakları Komisyonu'nun ‘keyfi olarak’ kelimesini ‘yasadışı olarak’ kelimesiyle eşanlamlı görmediğini, bu kelimenin daha geniş bir kapsamı olduğunu” söyler. Malik'e göre, “Komisyon böyle genel bir terimin kullanılmasını önermekle devletlerin yasalarının üzerinde ve ötesinde bir ölçüt; bu yasaların da kendisiyle uyumlu olacağı bir ölçüt arzu etmektedir.” (UN Doc. A/C.3/SR.122) Müzakerelerin sonucunda “keyfi olarak” kelimesi Komite üyelerinin çoğunluğunun desteğini alır ve nihai oylamada metinde olduğu gibi kalması yönünde onaylanır.

Türkiye, Üçüncü Komite toplantılarında ifade özgürlüğünün sınırlarına ilişkin yapılan tartışmalarda da, genellikle olduğu gibi sosyalist blokun karşısında konumlanır. Sosyalist blok, Bildirge'nin yazım sürecinde Nasyonal Sosyalizmin ve faşizmin tekrardan güç kazanmaması için yoğun bir kampanya yürütmüş ve bu grupların ifade, basın ve toplanma hak ve özgürlüklerinden yararlanmasının engellenmesi bu kampanyanın başlıca hedefi olmuştur. Sosyalist blokun özellikle de söz konusu hak ve özgürlüklerin yer aldığı 19. ve 20. maddelerle ilgili bu girişimi diğer delegasyonları Nazi ve faşist grupların bu özgürlüklerden yararlanıp yararlanamayacağı sorunuyla karşı karşıya bırakır. Üçüncü Komite toplantılarında SSCB verdiği değişiklik önerisiyle, 20. maddeye “faşist ya da anti-demokratik doğada olan” ifadesinin eklenmesini ve böylelikle söz konusu grupların örgütlenme özgürlüğünden yararlanmasını engellemek ister. Türkiye'nin karşı oy verdiği SSCB önerisinin gerekçesi İngiltere, Hindistan, Yunanistan, Kosta Rika ve Suudi Arabistan delegelerinin değerlendirmeleri ile benzerlik taşır.

Kural Türkiye'nin karşı oyunun gerekçesini şöyle açıklar: "Daha önce de ifade edildiği üzere, 'faşizm' kelimesi tanımlaması zor ve farklı yorumlara konudur." Kural, nefret ve saldırganlığın teşvik edilmesi meselesiyle ilgili olarak "ilkeleri elbette onayladığımı fakat onların maddede uygun yerde olmadığını düşündüğümü" dile getirir. (UN Doc. A/C.3/SR.129)

Türkiye'nin Bildirge'nin taslak yazım sürecine en aktif katılımı eğitim hakkını düzenleyen 23. maddeye ilişkin verdiği değişiklik önerisidir⁹. 23. maddenin Üçüncü Komiteye sunulan taslakta şu şekilde düzenlenmişti (UN Doc. E/CN.4/148/Add.1):

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. İlköğretim ve temel eğitim ücretsiz ve zorunlu olmalı, yükseköğretime yetenek temelinde eşit erişim sağlanmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğinin tam gelişimine yönelik olmalı, her yerde insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı ve diğer uluslara, ırksal ya da dini gruplara karşı hoşgörüsüzlük ruhuyla mücadeleyi güçlendirmelidir.

23. maddeyle ilgili olarak ABD (Avustralya ile ortak), SSCB, İngiltere, Fransa, Meksika, Küba da birer değişiklik önerisi sunar. Madde hakkında yapılan tartışmalar daha çok temel eğitimin "zorunlu" ve "ücretsiz" olmasıyla ilgilidir. ABD ve Avustralya'nın önerisi temel metinde köklü bir değişiklik getirmezken, SSCB önerisi temel eğitimin ücretsiz ve zorunlu olmasının yanı sıra "ırk, cinsiyet, dil, maddi statü ve siyasi aidiyetine bakılmaksızın" ibaresinin eklenmesini de öngörür. Kendi önerilerinin Türk delegasyonunun ücretsiz eğitim önerisiyle örtüşmesinden memnunluk duyduğunu dile getiren Kübalı delege Peres Cisneros'a göre ise, "zorunlu" kelimesinin kendi önerilerinde yer almamasının nedeni zorunlu eğitim fikrine karşı olmalarından değil, bunun bir bireyin hakları bildirgesinde yer almasını uygun görmediklerindenidir." Lübnan delegesi Karim Azkoul da "zorunlu" kelimesinin bir haklar bildirgesiyle bağdaşmayacağını savunur. İngiltere temsilcisi Geoffrey Wilson ise, "zorunlu" kelimesinin "devlet eğitimi" şeklinde yorumlanabileceğini öne sürer. (UN Doc. A/C.3/SR.146)

Türk delegasyonunun söz konusu maddeyle ilgili 11 Ekim 1948 tarihindeki ilk değişiklik önerisi "yükseköğretim" (higher education) kelimesinin ardına "mümkün olduğunca ücretsiz olmalıdır" (which should as far as possible be free of charge) ifadesinin eklenmesini talep eder. (UN Doc. A/C.3/273) Aynı maddeyle ilgili 18 Kasım tarihli düzeltilmiş değişiklik önerisi (UN Doc. A/C.3/273/Rev. 1) ise, şu şekildedir: (1) İlk paragraftaki "ücretsiz ve" (free and) kelimelerinin çıkarılması ve (2) İkinci paragrafa şu cümlenin eklenmesi: "Herkesin, en azından ücretsiz ilk (preliminary) öğretime hakkı vardır."

Kural'a göre, ilgili maddede dile getirilen "'Herkes eğitim hakkına sahiptir' ifadesinin uygulanabilmesi için iki koşul zorunludur. Birincisi, ilköğretim (primary education) zorunlu olmalıdır ve orta ve yükseköğretim (secondary and higher education) bundan fayda sağlayabilecek herkese açık olmalıdır. İkincisi, ilköğretim ücretsiz olmalıdır, aksi halde zorunlu olamaz. Ayrıca orta ve yükseköğretim de ücretsiz olmalıdır. Aksi takdirde 23. maddede ifade edildiği üzere yeteneğe göre eğitime eşit erişimden bahsetmek mümkün değildir." Kural, konuşmasının devamında "kendi ülkesi de dâhil olmak üzere bazı ülkelerde olduğu gibi tüm öğretimin ücretsiz olması gerektiğini önerdiğini fakat mevcut durumda bunun her yerde hemen gerçekleşmeyeceğini farkına vardığından kendi önerisini en azından ilköğretimin ücretsiz olmasıyla sınırlandırdığını" söyler. Sonuçta Türk delegasyonunun önerisi Komitede yeterli desteği bulamaz ve maddenin nihai şekli Genel Kurul oylamasında şu şekilde kabul edilir:

⁹ Bu taslakta 23. maddede yer verilen "eğitim hakkı" nihai metinde 26. maddede düzenlenmiştir.

“Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel düzeyde ücretsizdir. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim herkese yeteneklerine göre eşit olarak erişilebilir olmalıdır.” (UN Doc. A/C.3/SR.146)

Üçüncü Komite toplantılarına damgasını vuran ve özellikle sosyalist blok tarafından hararetle savunulan meselelerden bir diğeri de azınlık haklarıdır. Bu meseleyle ilgili olarak Kural, “kendi ülkesinde azınlıklar olduğunu ama bunların sayısal olarak önemli bir oranı oluşturmadığını” ifade eder. Ona göre, “bu azınlıkların üyeleri, din özgürlüğüne sahiplerdir ve çoğunluk üyeleriyle aynı sivil ve siyasal haklardan yararlanmaktadırlar. Bu azınlıklar kendi dillerini kullanma hakkına sahip olmalarının yanı sıra okullar kurabilir, kitaplar, gazeteler vb. yayımlayabilirler.” (UN Doc. A/C.3/SR.162) Kural’a göre, Bildirge’ye “Azınlıkların korunmasına ilişkin bir maddenin dâhil edilmesine iki açıdan itiraz edilmiştir. Birincisi, bazı ülkelerin kendi azınlık gruplarını asimile etmek istemeleridir. İkincisi, mesele [halihazırda] Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komiteleri tarafından incelenmektedir.” Kural “meselenin daha etraflıca ele alınması yanlısıdır. Ancak Komite aksi kanaatte ise, bireyin kendi dilini serbestçe öğretme ve kullanma hakkına basitçe bir atıf yapılmasını önerir. (UN Doc. A/C.3/SR.162)

Üçüncü Komite toplantılarında Sovyetler Birliği, Komisyon tarafından kabul edilmeyen Cenevre Taslağı’nın 31. maddesinin yerini alması öngörülen yeni bir paragraf önerir. (UN Doc. A/C.3/216) Buna göre, “İrksal, ulusal ve dini azınlık ya da çoğunluk olup olmadığına bakılmaksızın kendi ulusal ve etnik kültür hakkına, kendi okullarını kurma ve kendi ana dilinde eğitim verme ve bu dili basında, kamusal alanda, mahkemelerde ve diğer resmi kurumlarda kullanma hakkına sahiptir.” Kural’a göre Sovyetler Birliği’nin bu önerisi “uzun ve karmaşıktır. Ayrıca bu önerinin son kısmı azınlıkların dillerinin resmi dile dönüşebilmesi eğilimi taşır.” Azınlık haklarıyla ilgili bir diğer öneri Yugoslavya tarafından sunulur. (UN Doc. A/C.3/233) Yugoslavya, 19. maddenin sonuna şu cümlelerin eklenmesini talep eder: “Herkes, kendi milliyetinin (nationality) tanınması ve korunmasına ve ait olduğu milletin serbestçe gelişmesine hakkı vardır. Bir devletteki ulusal topluluklar, ulusal, siyasal ve sosyal haklar bakımından eşittirler.” Kural’a göre, “Yugoslavya’nın bu önerisi, bireyin haklarıyla ilgili değildir ve dahası sadece bir federal devletin mevcudiyetini varsayar.” Azınlık haklarıyla ilgili Danimarka delegasyonu ise, 23. maddeye şu cümlelerin bir üçüncü paragraf olarak eklenmesini önerir: “Bir ırksal, ulusal, dinsel ya da dilsel azınlık üyesi olan herkes kendi okullarını kurma ve kendi tercih ettiği dilde eğitim alma hakkına sahiptir.” (UN Doc. A/C.3/250) Kural, Danimarka’nın bu önerisine ise, “bireysel haklara atıf yapmadığı” gerekçesiyle karşı çıkar.

Türkiye’nin Genel Kurul Üçüncü Komite toplantıları dışında taslak yazım sürecine katkı sağlayabileceği bir diğer organ BM Kadının Statüsü Komisyonu’dur. Türkiye, bu komisyonda ilk kadın parlamenterlerden biri olan Mihri Pektaş tarafından temsil edilir. 15 asil üyesi olan ve tamamı kadınlardan oluşan bu komisyonun 1947-1950 yılları arasındaki toplantılarına katılan Pektaş’ın komisyon çalışmalarındaki değerlendirmelerine dair BM kayıtlarında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak “Onun ifadesine göre burada gerçekleşen görüşmeler neticesinde alınan kararlar bir rapor halinde ekonomik ve milli konseye sunulmuştur. Pektaş müdafaa ettikleri tezin ‘Kadınların siyasi ve ekonomik haklarının düzenlenmesi, erkeklerle aynı işi gören kadının aynı parayı alması ve evli kadının vatandaşlık meselesinin düzene konulması’ olduğunu vurgulamıştır.” (Akt. Sarısamam, 2019:704)

Sonuç

“Evrensel Bildirge'nin, Thomas Jefferson'ın Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin babası olması anlamında bir babasının olmadığını” dile getiren Humphrey'ye göre, Bildirge, “kolektif bir çabanın ürünüdür.” Ona göre, “İnsan Hakları Komisyonu, Taslak Komitesi, Kadının Statüsü Komisyonu, diğer iki alt komisyon, Genel Kurul, uzman kurumlar, ulusal hükümetlerdeki birimler ve sivil toplum örgütlerindeki çok sayıda insanın nihai taslağa katkısı olmuştur.” (Humphrey, 1983:419) Bildirge'nin taslak sürecinin en başından itibaren yer alan, sürecin bürokratik aktörü ve ilk taslağın yazarı Humphrey'nin bu saptamasına katılmamak mümkün değildir. Öte yandan Bildirge'nin ortaya çıkmasına katkı sağlayanların payının aynı oranda olduğunu söylemek de mümkün değildir. Şüphesiz ki, taslak sürecinin ana organı olan İnsan Hakları Komisyonu ile 8 üyeden oluşan Taslak Komitesi, Bildirge'nin şekillenmesinde en fazla pay sahibidir. Dolayısıyla bu iki organda yer alan temsilcilerin Evrensel Bildirge'ye katkısı diğer BM üyesi devletlerin delegelerinden daha fazladır.

Öte yandan Bildirge'nin şekillenmesine Türkiye gibi İnsan Hakları Komisyonu'na üye olmadığı için etkin katılım sağlayamayan BM üyesi devletlere diğer BM kurumları ve toplantıları aracılığıyla bazı katılım olanakları da tanınmıştır. Bu kurumlardan biri yukarıda da vurgulandığı gibi İnsan Hakları Komisyonu'nun üst organı olan EKOSOK'tur. Türkiye'nin, Konsey'in bir üyesi olmasına ve bu sayede Bildirge'nin taslak sürecine müdahil olabileme olanağına sahip olmasına rağmen bu pozisyonunu etkin bir şekilde kullandığını söyleyebilmek mümkün değildir. Türkiye taslak sürecinin diğer iki organı olan ve ifade ve basın özgürlükleri ile ayrımcılık yasağı ve azınlıkların korunması konularında İnsan Hakları Komisyonu'na görüş ve önerilerde bulunan İfade ve Basın Özgürlüğü Alt Komisyonu ile Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonları'nın üyesi değildir. Dolayısıyla, bu komisyonlar aracılığıyla taslak sürecine katkıda bulunabilme imkânına sahip olamamıştır. Türkiye, Bildirge'nin özellikle kadın hakları ve cinsiyet eşitliğiyle ilgili madde hükümlerinin şekillenmesinde önemli rol oynayan Kadının Statüsü Komisyonu'nda temsil edilmiştir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi Türkiye bu komisyonda da etkili bir pozisyonda görünmemektedir. Gene yukarıda değinildiği gibi İnsan Hakları Komisyonu'nun İkinci Oturumu (Aralık 1947) ile Taslak Komitesi'nin İkinci Oturumu (Mayıs 1948) arasındaki dönemde uluslararası insan hakları belgesi taslağı, değerlendirmelerini almak üzere BM üyesi devletlere gönderilmiştir. Ancak Türkiye az sayıda geri bildirimde bulunan BM üyesi devletler arasında da yer almamaktadır. Yaklaşık üç ay süren BM Genel Kurulu Üçüncü Komitesi toplantıları da 18 üyeli İnsan Hakları Komisyonu'nda yer almayan BM üyesi devletlerin Bildirge'ye dair düşüncelerini ifade edebilecekleri ve değişiklik önerisi verebilecekleri toplantılar olmuştur. Türkiye, Üçüncü Komite toplantılarında Bildirge'nin taslak sürecine göreli olarak en fazla iştirak ettiği toplantılar olmuştur. Türkiye bu toplantılarda çeşitli maddeler üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunmuş ve eğitim hakkını düzenleyen maddeyle ilgili bir değişiklik önerisi vermiştir. Genel Kurul'da yeterli destek bulamayan bu değişiklik önerisi Türkiye'nin bu süreçteki tek değişiklik önerisidir.

Son olarak, Türk delegasyonunun taslak sürecinde yaptığı değerlendirmelerden, İnsan Hakları Komisyonu'nda yapılan çalışmaların genel olarak onaylandığı anlaşılmaktadır. Gene aynı kayıtlar incelendiğinde oylamalarda Türkiye'nin hemen her zaman ABD ve İngiltere'yle aynı istikamette ve sosyalist blokun büyük oranda zıttı yönde oy kullandığı dikkat çeker. Bu tutumun dönemin dış politika tercih ve yönelimleriyle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca söz konusu kayıtlar Türk delegasyonunun İslam ülkeleriyle birlikte bir blok halinde hareket etme kaygısı içinde olmadığı izlenimini de verir.

KAYNAKLAR

- Aybay, Rona (2016). İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Aydın, M. Korkud (2017). “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türkiye’nin Demokrasi Arayışları İçinde Kaybolan Bir Kuruluş: İnsan Hakları Cemiyeti (1946), International Journal of Social Science Research, 6(2), 83-101.
- BM Şartı (2020). <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>
- Değer, Ozan (2018). Türkiye Akademisinde Bir Disiplin Olarak İnsan Hakları, Kapasite Geliştirme Derneği (KAGED): Ankara.
- Glendon, A. Mary (2001). A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights, Random House: New York.
- Glendon, A. Mary (2011). The Forum and the Tower: How Scholars and Politicians Have Imagined the World, from Plato to Eleanor Roosevelt, Oxford University Press: New York.
- Hobbins, A. J. (1998). “Eleanor Roosevelt, John Humphrey: And Canadian Opposition to the Universal Declaration of Human Rights: Looking Back on the 50th Annivesary of UNDHR”, International Journal, Vol. 53, No. 2, pp. 325-342.
- Humphrey, P. John (1983). “The Memoirs of John P. Humphrey, the First Director of the United Nations Division of Human Rights”, Human Rights Quarterly, Vol. 5, No. 4, pp. 387-439
- Johnson, M. Glen (1998). “A Magna Carta for Mankind: Writing the Universal Declaration of Human Rights”, The Universal Declaration of Human Rights: A History of its Creation and Implementation 1948-1998, UNESCO Publishing: Paris.
- Malik, Charles (2000). The Challenge of Human Rights: Charles Malik and the Universal Declaration, (Ed. Habib C. Malik), Charles Malik Foundation: Oxford.
- Morsink, Johannes (1999). The Universal Declariton of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Normand R. & S. Zaidi (2008). Human Rights at the UN: The Political History of Universal Justice, Indiana University Press: Bloomington.
- Samnøy, Åshild (1993). Human Rights as International Consensus: The Making of the Universal Declaration of Human Rights 1945-1948, Report, Chr. Michelsen Institute: Bergen.
- Sarısan, Sadık (2019). “Malatya’nın İlk Bayan Milletvekili Mihri İffet Pektaş ve TBMM’deki faaliyetleri”, International Journal of History, Vol. 11., pp. 701-726.
- Schabas, A. William (2013). Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires, Cambridge University Press: New York.
- Tinal, Melih (2000). “Türkiye’de Bir Sivil Toplum Örgütü: İnsan Hakları Derneği (1946)”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 6, C. 3, Sayı 9-10.

Waltz, Susan (2002). Reclaiming and Rebuilding of the History of the Universal Declaration of Human Rights, *Third World Quarterly*, Vol. 23, No 3, pp. 437-448.